

Jordi Carbonell: Sardenya al cor

Com és lògic, coneixia Jordi Carbonell des de la meva època d'estudiant a la Universitat de Barcelona. Havia consultat moltes vegades els seus articles i els seus llibres i agraiïa i admirava la seva lluita política —en el sentit més noble del mot— per la nostra llibertat. Me l'havia presentat un amic comú, Josep-Lluís Carod-Rovira, no recordo exactament si va ser a Prada, a la Universitat Catalana d'Estiu, o en algun altre lloc. Però la nostra relació personal i la nostra amistat estan estretament vinculades amb l'illa de Sardenya, i s'iniciaren gràcies a un antic professor meu a la universitat, el pare Josep Massot. Devia ser cap a l'any 1983. Jordi Carbonell li havia encarregat un capítol per al llibre *Els catalans a Sardenya* (1984), i el pare Massot, sempre molt més enfeinat del que seria aconsellable, li va suggerir que m'ho demanés a mi.

Llavors ja feia uns anys que Jordi Carbonell era professor a la Universitat de Càller, a la capital sarda. Després de veure's forçat a deixar la docència a la Universitat Autònoma de Barcelona i ran del seu empresonament per haver respost en català a la policia, es va redactar una carta en solidaritat amb ell, que entre altres intel·lectuals europeus va ser signada pel professor Dario Puccini, de l'esmentada Universitat de Càller. Aquest professor va proposar a la seva Facultat la creació d'una càtedra de llengua i literatura catalanes, basant-se en el fet que el català havia estat llengua pública a Sardenya durant cinc segles i amb la intenció que pogués ser ocupada per Carbonell. La proposta va ser acceptada i el seu amic Giuseppe Tavani, professor de la Universitat de Roma, l'avisà de la convocatòria de la plaça. «Jo vaig concursar-hi malgrat que no me'n volia anar de Catalunya, ja que aquí tenia la meva família i el meu combat», ens diu a les seves memòries. No va ser gens fàcil, tenia un membre del tribunal del concurs, una professora de qui es deia que era filla d'un general feixista, totalment en contra i, a més, també van sorgir problemes administratius. Però va poder superar totes les dificultats i, fi-

nalment, pogué traslladar-s'hi el mes de març de 1976. «La meva estada a Càller va ser molt agradable, perquè podia fer la tasca que professionalment havia triat de fer i la que sempre havia tingut problemes per a portar a terme», afirma. Però era, afegeix, «bé que dolç, un exili». I, de Sardenya estant, enyorà molt el país i, especialment, la seva família. Tota la segona part del seu llibre de poemes *Hortènsia*, per exemple, titulada «Hores llunyanes», està composta per poemes escrits des de Sardenya, dinou poemes que van des del *Cant de partença cap a l'exili* (1976) fins a *Enyor llunyà* (1998). Però aquest enyor no li impedí, alhora, estimar intensament la seva terra d'exili, i per això també hi trobem poemes com el titulat *Sardenya*, que comença amb el vers «Sardenya al cor», que jo he manllevat com a títol de la meva intervenció en aquesta sessió d'homenatge. I diversos passatges de les seves memòries corroboren aquest sentiment: «Sardenya és un país que estimo molt i on tinc molt bons amics», hi podem llegir, o bé «Jo em sentia agraït a Sardenya i encara ara em considero sard d'adopció. Jo sóc català de primera nació i sard d'adopció», i encara «[...] Sardenya, és la meva segona pàtria, després dels Països Catalans».

De fet, al cap d'uns anys de fer-hi classes, li van oferir la possibilitat de traslladar la seva càtedra a Roma, i ho va refusar: «Càller m'havia acollit amb una gran hospitalitat: hi vaig ser fidel». I a Càller li ho agraïen de cor. Recordo com un dels seus col·legues sards m'havia comentat que, en tot el segle xx, només hi havia hagut dos futbolistes que havien rebutjat deixar Sardenya per anar a allò que ells en diuen el continent. Un va ser Gigi Riva, un jugador del Càller, el club blaugrana sard, a qui havia ofert un contracte milionari la Juventus de Torí; l'altre, Jordi Carbonell, que havia rebut l'oferta, segurament no tan milionària, de la Universitat de La Sapienza —no oblidem que, com ha recordat el seu company d'equip i estimat col·lega nostre Josep Vallverdú, en la seva joventut Carbonell fou un excel·lent davanter centre.

El que li dolia era haver passat tants anys a Sardenya i no haver pogut aprendre el sard: «En realitat —ens diu a les *Memòries*—, a la Universitat de Càller mai no hi vaig sentir el sard, ni entre els professors ni entre els alumnes. Fora de la universitat tampoc, només al mercat entre els pescadors, o bé entre els cambrers de l'hotel o al restaurant on anava a dinar, quan volien que no els entenguessin».

M'explicà que li havien indicat un professor de la seva Facultat, fill d'un poble de la rodalia de Càller, que sabia parlar sard. Li demanà que li fes el favor de parlar-li sempre en sard, per tal que el pogués aprendre, i la seva resposta fou terrible: «No, que ens podrien sentir!». Com per desgràcia bé sabem, l'autoodi fa estralls arreu on es produeix, i aquell home s'hauria sentit profundament avergonyit si algú hagués sentit que ell, un professor universitari, parlava *dialetto* com un pagès qualsevol...

A Càller, Jordi Carbonell havia començat els cursos de català amb quatre o cinc alumnes, però van acabar comptant amb més de cent vint estudiants. Els re-

marcava la importància i la utilitat del coneixement de la nostra llengua per fer recerques històriques a Sardenya, on es conserva tanta documentació escrita en català, els feia visitar els arxius i els alumnes —que estudiaven en una universitat que té el seu document fundacional escrit en llengua catalana— veien la nostra llengua també com a pròpia del seu país i no solament com una llengua estrangera. Com que, a través del programa Erasmus, m'enviava alumnes a la Universitat de Barcelona i, a més, va tenir la gentilesa de convidar-me a Càller en un parell d'ocasions, a fer-hi cursos de literatura catalana, vaig tenir ocasió de conèixer alguns dels seus estudiants i dels seus col·legues calleresos. Tots l'estimaven molt i l'admiraven, per la seva generositat, perquè havia fet seves aquella terra i aquella cultura tan maltractades. Aquells joves se sentien orgullosos de ser alumnes d'un professor que, venint d'un país que antigament havia estat l'ocupant, prenia la paraula en alguns actes de la universitat i començava dient: «Noi sardi...». Cosa que segurament no havien sentit mai en boca de la majoria dels seus professors autòctons.

L'estimació per Sardenya i el seu treball dins del sistema universitari italià, com no podia ser altrament, de seguida es van veure reflectits en la seva recerca i les seves publicacions. L'any 1979 ja aparegué la versió italiana del seu treball «Elements d'història social i política de la llengua catalana» al número IV de la revista cultural calleresa *La Grotta della Vipera*, que dirigia un bon amic seu, l'escriptor sard Antonio Cossu, després continuada per la seva filla, Maria Giuseppa Cossu, exalumna d'en Jordi. A continuació donà a conèixer «La ricerca nell'ambito della letteratura catalana nei Paesi Catalani» (1980), la seva contribució al *Convegno Letterature Straniere Neolatine e Ricerca Scientifica*, que tingué lloc a l'Accademia della Crusca, de Florència; «Gli studi di lingua e letteratura catalana in Italia (dal sec. IX alla fine del XVIII)», dins del volum *Il contributo italiano agli studi catalani 1945-1979*, que l'any 1981 publicà l'Associazione Italiana di Studi Catalani (AISC), associació de la qual fou membre fundador; i l'estudi sobre «L'ús del català als *quinque librorum* en algunes diòcesis sardes», dins dels *Estudis Universitaris Catalans* dedicats a Ramon Aramon i Serra (1984). Però, sens dubte, de tots els seus treballs de temàtica sarda, cal destacar especialment el volum col·lectiu que va coordinar, juntament amb l'historiador sard Francesco Manconi, bon amic seu, titulat *Els catalans a Sardenya* (1984) —n'hi hagué també edició en italià: *I catalani in Sardegna* (1984). Amb la contribució de vint-i-sis estudiosos, majoritàriament sards i catalans, però també d'altres indrets, per primera vegada i de manera global i interdisciplinària s'inventarià l'aportació cultural catalana a l'illa, fins llavors generalment amagada, tant a Sardenya com a la península Itàlica, rere el gentilici *aragonese*. A més de coordinar el volum, hi contribuí amb el capítol dedicat a «La llengua i la literatura medieval i moderna». Després vingueren «Lingua, identità e autonomia in Catalogna» (1989), la seva contribució al Con-

vegno Internazionale nel Quarantennale dello Statuto, que tingué lloc a Càller l'any anterior; l'estudi de «La crida en català del virrei de Càller de 1337 i la seva significació», publicat dins *A più voci. Omaggio a Dario Puccini* (1993); el treball «La llengua catalana a Sardenya» (2001), escrit conjuntament amb el seu col·laborador i continuador a la Universitat de Càller Joan Armangué, per a les Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a l'Alguer, dels dies 2 i 3 de juny de 2000, i encara tingué temps de publicar unes «Noves aportacions sobre la història de la llengua catalana a Sardenya», dins del primer volum de la *Miscellània d'homenatge a Joan Martí i Castell* (2016).

L'estada a Sardenya, a més, li facilità el coneixement de l'Alguer, on feu bons amics, com ara l'enyorat lingüista i poeta Rafael Caria, que va ser membre corresponent de la Secció Filològica de l'Institut. Ell li prologà el seu primer llibre de poemes, *Só tornat a Sant Julià* (1986), destacà la modernitat de la seva poesia i la feu conèixer entre els lectors dels Països Catalans. Com també prologà l'extensa antologia *Cançons i líriques religioses de l'Alguer catalana (segles XIV-XIX)* (1988), del també enyorat mossèn Francesc Manunta.

Quan va jubilar-se, la Universitat de Càller li dedicà la *Miscellanea in onore del Prof. Jordi Carbonell*, publicada en quatre volums del número xv dels *Annali della Facoltà di Magistero dell'Università di Cagliari* (1991-1992).

Retornat a Catalunya, quan els metges li van prohibir agafar l'avió, sovint em comentava que el que més li dolia era que això li impedia retornar a Sardenya —o a Menorca, l'altra illa predilecta seva. D'alguna manera revivia un sentiment que no li era desconegut, com quan, de Càller estant, escrivia:

Sol i lluny de la pàtria, en terra sarda,
l'enyor em cau damunt quan cau la tarda.

AUGUST BOVER
Secció Filològica